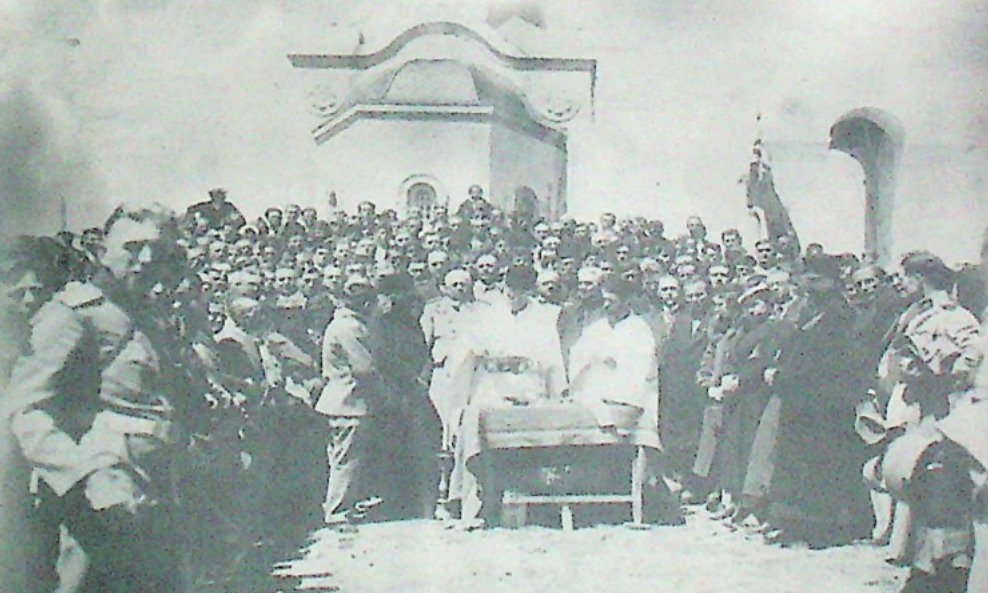

ПАТЋЕ СРПСКОГ НАРОДА

Атанасије Д. Младеновић

Атанасије Д. Младеновић

ПАТЊЕ СРПСКОГ НАРОДА

Народна библиотека

„Радоје Домановић“

Лесковац

2019.

ПРЕДГОВОР

-ПАТЊЕ СРПСКОГ НАРОДА-

Свој драмски првенац Атанасије Младеновић је писао као матурант Учитељске школе у Скопљу, давне 1920. г, а под утицајем догађаја из Првог светског рата и свог заробљеништва у Бугарској, у Сливену. Дело је посветио својим преминулим родитељима, Димитрију и Александри.

Драма „Патње српског народа“ је на територији Јужне Србије извођена скоро две деценије. У Лесковцу је први пут изведена 17. октобра 1920. г. У Скопљу је, по одобрењу школске управе Учитељске школе (чији је Атанасије био ученик), драма изведена од стране матураната, а у корист ђачке екскурзије дана 11. априла 1921. г. Ово је био велики успех за саму Учитељску школу у Скопљу, с обзиром на то да је комад написан и извођен од стране њихових ученика. Због свог родољубивог садржаја играна је и поводом значајних свечаности. У Бујановцу је приказана на трећи дан Божића 1931. г, а у Куманима на дан Св. Николе 1936. г.

Кроз наведено драмско дело нема ни једне љубавне приче, а како је то Атанасије казивао - по очигледној намери, јер би љубавна епизода ликова драме изискивала љубавни заплет који би умањило импресију патње српског народа у Првом светском рату.

Идеја писца била је да кроз страдање једне породице изнесе патње српског народа кроз период од 1915. г. до 1918. г. У прве три године се кроз драму персонификује страдање српског народа - 1915. г. је изгубљена отаџбина, убијена је глава породице Војиновић; 1916. г. губи се топлота отаџбине - умире мајка породице; 1917. г. приносе своје жртве и младе генерације - погибија млађег сина.

Година 1918. доноси ослобођење и повратак старијег сина са фронта, као и останак у животу најмлађе ћерке. На тај начин темеље

нове отаџбине постављају прекаљени ратници, који су кроз патње створили ову државу, и најмлађи, који су преживели све страхоте рата и остали у животу.

Драма „Патње српског народа“ доживела је два издања, 1925. г. и 1936. г.

Прво издање ове драме изашло је 1925.г. где је један део откупио бивши Одбор округа Врањског и касније бесплатно делно народу, док су други део делили учитељи и пријатељи писца.

Друго издање штампано је доста касније, 1936. г. јер је у јавности сувише помињано да Срби истичу своје жртве кроз страдања у Првом светском рату; у међувремену је почело зближавање нашег и бугарског народа, који је био супротна страна сукоба, па је и то био један од разлога зашто је прошло много времена између првог и другог издања драме.

Циљ другог издања био је да нове генерације схвате и сазнају на којим жртвама је опстала наша Отаџбина и колика је цена слободе, али и чување од заборава догађаја који су дубоко урезали тугу у нашем народу, створивши несагледиве губитке и последице.

Како је то Атанасије истицао „Принете жртве на олтар слободе југословенског народа су светле, узвишене, несебичне и оне морају да буду поштоване од свих и свакога. Себични интереси појединаца има да приклоне главу пред датим жртвама за опште добро свога југословенског народа.“

Треће издање рађено је у сарадњи са Народном библиотеком „Радоје Домановић“ у Лесковцу, са циљем да се сачува од заборава лик, дело и стваралаштво Атанасија Младеновића, бившег управника лесковачке Библиотеке, као и да се подсети на страдање и патње српског народа у години јубилеја, 100 година од завршетка Првог светског рата.

У Лесковцу, дана 6. 11. 2018. г.

Праунук Атанасија Младеновића
Слободан С. Младеновић

Сетимо се дано,
нашег робовања,
па онда коме благодари-
мо за нашу
слободу?

У знак

ЗАХВАЛНОСТИ

вудимо захвални они-
ма који дадоше сво-
је животе за нашу
слободу.

Дружина ђака учитељских школа „ПРОСВЕТА“
у недељу 17 ов. м-ца приређује у сали хотел „Круна“

КОНЦЕРТ

СА ПРОГРАМОМ:

I. Поздравни реч, од председника дружине.

II. ПАТЊЕ

1915-1918 год.

Трегедија у 3 чина (6 слика) од Д. Младеновића
Л И Ц А

1. Јован Војводић	Милош Шкољ	
2. Параскева	Српски војник	
3. Степан	Велика мајка	Милош Шкољ
4. Душан	Милош Шкољ	
5. Јованка	Милош Шкољ	
6. Светозар Младеновић	Степан	
7. Вукосав Стефановић	М. Младеновић	
8. Ј. Младеновић	М. Младеновић	
9. Јован Шкољ	М. Младеновић	
10. Ј. Шкољ	М. Младеновић	
11. Ј. Шкољ	М. Младеновић	
12. Ј. Шкољ	М. Младеновић	

Датум: са

I. час: 8 и 10 часова у сали хотела „Круна“ у Београду.

II. час: 8 часова у сали II. спрата „Круна“.

III. час: 8 часова у сали II. спрата „Круна“.

3. Угоститељство ред места на каси шабана пошта.

Приход од концерта биће употребљен на подизање споменика палом српском војнику и српским војницима на брду Хисару под наше лозе.

„Круна“ се у случају крајњих потреба српских војника тога часа, који слободу и славу захваљују ду-
гувању браћо моје исто, нарочито Србица који своје животе понудили на српском војском, државном и црквеном
и животу грађанства и мана за што обављају послове и приходе.

Улазно цена 5 дин. од особе

Платељаци новчано износили се са млађомом паклицишћу.

*Плакат са премијере представе „Патње српског народа“, изведен је у
Народном позоришту у Лесковцу, дана 17. 10. 1920. г.

АТАНАСИЈЕ МЛАДЕНОВИЋ
ПАТЊЕ СРПСКОГ НАРОДА

1915-1918. год.

ДРАМА У 3 ЧИНА

(6 СЛИКА) С ПЕВАЊЕМ

Својим родитељима

Александри

и

Димитрију

посвећујем ову књигу

Писац

Народна библиотека
„Радоје Домановић“, Лесковац
Треће издање, 2019. г.

Л И Ц А:

Јован Војиновић, пензионер

Параскева, његова жена

Станислав, српски официр)

Душан) њихова деца

Надежда)

Светозар, послани Станислављев

Српски војник

Бугарски официр

I бугарски војник

II бугарски војник

I младић

II младић

Једна жена

Четнички стражар

I Четник

Српски војници; српски четници

Догађа се:

I чин: 1. и 2. слика у кући Јовановој; 3. слика у бугарском затвору

II чин На Солунском фронту

III чин: 1. слика у шуми, 2. слика на гробљу

I ЧИН

1. СЛИКА

Догађа се у кући Јовановој. Салон – десно и на средини врата. Лево прозор – намештај: лево и десно фотеље и канабе, на средини сто, лево огледало, десно камин, десно од врата, на зиду, слика Њ. В. Краља Петра I.

I ПОЈАВА

Јован и Параскева

Параскева. (Седи крај прозора. Чује се фијук ветра који не престаје за време целе прве слике, већ, с времена на време, зафијуче.) Чујеш ли, Јоване? Напољу бесни ветар, а хладна, јесења, киша немилосрдно туче наше војнике. И они, напаћени, гладни, поцепани и боси, испред најезде непријатеља, морају одступати. Овако жалосни морају маршовати по овој непогоди и спавати на отвореном пољу... А, где ли је сада наш Станислав? Да ли и он са својом четом одступа по овом времену; или је, пак, негде на положају; а можда, можда је и погинуо!! (Устане.) Па, ми, Јоване, већ месец дана немамо никаквог извештаја о њему. (Седи, наслони главу на руку, уздахне.) Никаквог гласа! Где ли је?

Јован. (Седи десно од ње.) Ћути, Параскева! Твојим мислима ти само на зло слутити. Где је? Са војском! Је ли само он војник!

Параскева. Можда сада на положају, окупан у крви својој издише; или је, можда, заробљен; а може бити да је и у некој болници на самрти!

Јован. Ћути! Даље с тим твојим црним мислима!... Иди види који пук пролази сада.

Параскева. (Излази.)

ПОЈАВА II

Јован

Јован. (Устаје и прилази прозору.) Да, напољу је ветар са кишом! Одступите војници; са свију страна навалили су на вас: Аустријанци, Немци, па и подли Бугари. Они опет мучки. Свима је њима Србија трн у оку. Хоће да је униште! Моћнији су, за сада, али, ипак, скупо крвљу својом плаћају заузимање, парче по парче, ове слободне, српске земље.

ПОЈАВА III

Јован и Душан

Душан. (Улази за себе.) Одступају! Шта да радим? Остати? У ропству живети? Отићи? А, коме оставити оца и мајку!? Обадвоје стари, шта могу они радити! Па сестрицу!? Ах, ово је да човек полуди!... Саша, он мора ићи, он је војник. А, ја?... ја морам остати, па шта благи Бог да!

Јован. Шта је Душане, јеси ли се решио: хоћеш ићи или не?

Душан. Остајем, оче! Остајем, па што нам Бог да!

Јован. Добро, сине! Твоја воља.

ПОЈАВА IV

Исти, Параскева

Параскева. (Улази.) Сироти војници, Јоване! Погнути под тешком спремом, испрскани блатом, поцрнелог лица, прилазе у колонама. Одлазе, а колико ће се од њих вратити? Колико њих ће оставити своја тела по гудурама и планинама!? Многи и од грађана остављају своја огњишта и беже. Хоћеш остати, Душане?

Душан. Остајем, мати! (Излази.)

ПОЈАВА V

Јован и Параскева

Јован. Ни сам не знам како да га саветујем! Решно се да остане. Да му саветујем да бежи, може му се шта у путу догодити. Овако, то је његова воља.

ПОЈАВА VI

Исти, Светозар

Светозар. (Улази под потпуном спремом, испрскан блатом.)
Добар дан.

Јован. Добар дан, војничче!

Светозар. Да ли је ово кућа г. поручника Станислава Војиновића?

Параскева. (Узбуђено.) Јесте, сине! Зашто?

Светозар. (Вади писмо.) Имате писмо од г. поручника (Даје га.)

Параскева. (Узима писмо и брзо цепа коверту, радосно.) Од Станислава! (Чита.) Драги родитељи, у маршу сам те вам не могу много писати. Здрав сам. Кроз пола часа пристижемо тамо. Воли вас ваш син Станислав. Поздрав Душану и мојој милој сеји Надици. Саша! (Узбуђено.) О, жив је, здрав је наш Станислав! Ах, Боже, хвала ти што нам сачува нашег малог сина! Буди му вођа и хранитељ и даље у његовом животу. Ти си добар Боже, чувај га и брани... (Светозару.) Седи, војничче!

Јован. Раскомоти се!

Параскева. Ја одох, Јоване, да нешто спремим, а ти седи са војником (Одлази.)

ПОЈАВА VII

Јован и Светозар

Светозар. (Седа.)

Јован. Одакле си, војничче? (Седа и он.)

Светозар. Ја из Баната; господине.

Јован. Из Баната. Ускоро биће још један део српске земље под истим тиранином под којим је наш Банат. Али, падајмо се синуће, ипак, нама, а и вама преко Саве и Дунава, сунце слободе.

Светозар. Да, чико! Али, када? Тешки су ови дани. Ја морам са српском војском. А, моја жена? А, моје дете? Па, мој стари отац? (Са уздахом.) Годину и по дана ја их писам видео. Шта ће они радити, а како ли су до сада живели!? (Замишљено.) Пре годину и по дана

ја сам их оставио. Побегох овамо, а они остадоше на милост и немилост Маџару... „Тата, где ћеш?“ – упита ме дете. „Зар ћеш нас оставити, тата?“ – говораше ми у очи дана мога бекства. – Не, сине, тата ће се опет вратити! – рекох му ја, изљубих га, поздравих се са женом и оцем, па готово побегох од куће. Очи ми бејаху пуне суза; (Узбуђено.) речи ове зујале су ми у ушима, ја ништа друго нисам чуо сем: зар ћеш нас оставити, тата?... Бежао сам, али као да ми неко то стално довикиваше... Сутрадан сам био у Србији. И ноћу, на положају, када сви спавају, ветар ми доноси ове речи; у борби као да ми непријатељски куршуми говоре: зар ћеш нас оставити, тата? – а ја им нашим куршумима одговарах: вратиће се тата! (Са уздахом.) Вратиће се, али када?. Ви сте, ипак, срећни, видећете сина, а и он вас, а ја!?

Јован. Тешко је војниче, али се трпети мора. Видећу га, али ће отићи опет. Страшан је рат у последицама својим... (Чују се звуци црквеног звона; Јован публици.) Слушајте, звона звоне! Црква позива на молитву за спас домовине наше. Моле се за моћ оружја, за спас домовине, имена нашег. Али овај тужни одјек звона слутни на сарану нашу. Бог не чује сада молбе деце ове јадне земље. Да, ми сарањујемо сада слободу нашу. Али доћи ће дан када ће она ускрснути, истина, из крви наше деце.

ПОЈАВА VIII

Исти, Надежда

Надежда. (Улази.) Тата, људи, жене и деца иду у цркву да се моле Богу, да Бугари не дођу. (Умиљато) А, хоћеш ли ми дозволити тата да и ја идем, да се и ја молим Богу да Бугари не дођу.

Јован. Не, Надежда! Остани код куће, сада ће доћи бата.

Надежда. Бата?

Јован. Да, ето овај чика је дошао и то нам јавио.

Надежда. (Радосно.) Бата ће доћи! Ах, ала ћу срећна бити! Ја га одавно нисам видела. А, хоће ли он остати, тата, или ће опет отићи?

Јован. Отићи ће опет. Он је војник.

Надежда. А, је ли истина, као што кажу да Бугари где дођу они убијају људе, жене, па и децу.

Јован. Не, дете моје. То су некада дивљаци радили. Бугари су људи као и ми.

Надежда. (Светозару.) А, је ли чико, што још бате нема?

Светозар. Сада ће доћи.

ПОЈАВА IX

Исти, Станислав

Станислав. (Улази.) Оче! Оче! (Љуби му обадве руке.)

Јован. Сине мој! (Пољуби га у чело.)

Светозар. (Устаје, поздравља и опет седа.)

Станислав. Сејо! (Загрли је.)

Надежда. Бато!

Станислав. Где су мати, Душан?

ПОЈАВА X

Исти, Параскева, Душан

Параскева. (Улази са врата.) Сине! Сине!

Станислав. (Притрчи и паде јој у загрљај.) Мајко! Мајко моја!

Душан. (Улази.) Станиславе!

Станислав. (Оставља мајку, прилази Душану.) Душане, брате мој!

Параскева. Седи сине!

Станислав. (Седа.)

Јован)

Параскева) (Поседају лево и десно.)

Душан)

Надежда)

Станислав. Ах, оче и мајко, брате и сестрице! Сада сам срећан јер вас имам све пред очима. Тежак је овај живот, мајко; борба и вечита борба, оче!.. (Чује се у даљини пуцање артиљерије.) Чујете ли ту потмулу грмљавину? То непријатељ напада, наступа, приближује се и овоме крају. Сви су се подигли противу нас, (Узбуђено.) па и сама природа, као да се и она удружила са непријатељима нашим. Сви су се подигли да униште ово парче слободне земље да угуше име Србима. Криви смо им што се боримо за своја права, за слободу браће наше, која ништи у ропству њиховом. (Чује се јаче дејство артиљерије.) Да, то Немци „културтрегери“ затрпавају ровове наше. А Бугари нас, опет, са леђа нападоше... изнеси нешто мати и подај пролазећим војницима, јер многи од њих нису могли ни оца, ни мајку, брата, жену и дечицу своју видети; али ипак, не

малаксавају и не губе веру у скори повратак.

Параскева. Хоћу сине (Излази.)

Светозар. (Излази за њом.)

ПОЈАВА XI

Исти, без Параскеве и Светозара

Надежда. А, зашто, бато, наши пале магацине? – Отворили су магацине, вагоне на станици са материјалом и храном и свако ко шта хоће може узети. Зар то нама више не треба?

Станислав. Не треба, сејо, више!... (Више за себе.) Руши се и на огњу предаје оно што је Србија од постанка стакла. Магацине пуне са храном, оделом и другим материјалом гута ватра; а са муницијом један по један одлета у ваздух. Локомотиве разносе експлозивни, вагони се пале, железнички мостови руше, колосек се на све стране ломи; на све стране разноси се благо Србије које је низом година стечено... А сада? – Сада га ватра гута или експлозивни руше.

Јован. Па, докле ће се сине овако? Где ћете ви сада?

Станислав. Дакле? Где? У изгнанство оче! У изгнанство из домовине своје. Савезника нема! Чекасмо их, држасмо се, али се не може више. Мора се одступати. А докле? – Не знам. Надам се да нећемо далеко и задуго.

ПОЈАВА XII

Исти, Параскева

Параскева. (Улази.) Имаш ли веша, сине?

Станислав. Шта ће ми, мати? (Устаје.) Није ми потребан, и овај што имам бацићу у путу, прелазећи планине и гудуре које се имају прећи. Пожурите, па ми нешто за јело спремите, јер ја морам, већ, одлазити.

Надежда. Бато, па зар нећеш с нама ручати?

Станислав. Не, сејо! (За себе.) Непријатељ је близу и ја морам што пре крај своје чете бити.

Надежда. А што не останеш, бато, зар те није жао оставити нас?!

Станислав. (За себе.) Остати! Издајником постати! Зар да се на мене прстом показује као на издајника отаџбине своје! Не! Не! Ја морам ићи!

Јован. Иди, сине! Одужи часно дуг Отаџбини својој, испуни заклетву ономе коме си је на верност положио.

Станислав. Тако је, оче! Ја нисам ваш сада, ја не припадам вама, ја припадам Њему, своме Краљу! (Показује на слику.) Он је мој господар! (Спрема се за полазак.) Хоћеш и ти, Душане, са мном?

Душан. Не, ја остајем!

Станислав. Остајеш?! А, јеси ли добро промислио Душане?

Душан. Јесам!

Станислав. Добро, Душане. Твоја воља!

ПОЈАВА XIII

Исти, Светозар

Светозар. (Улази.) Господине поручниче, непријатељ је у близини вароши. Наш пук сада прође; кажу да ћемо ми примити

борбу.

Станислав. Добро, Светозаре! (Оцу.) Збогом, оче! (Љуби му руку.)

Јован. (Пољуби га у чело.) Збогом, сине! Здрав ми се вратио, доносећи целокупном нашем народу поновну слободу!

Светозар. Хајдете, г. поручнике! Брже, ако не желите допасти ропства!

Станислав. Ах, не дају нам на миру ни опроштаја ни поздрава од родитеља узети! (Чује се слабо маршовање војске.) Збогом, мајко!

Параскева. (Љуби га и плаче.) Збогом, сине!

Станислав. Не плачи, мајко! Вратићемо се опет. Не идем само ја већ хиљаде српских војника и официра; идемо са нашим седим Краљем путем части, истина, тешким и трновитим, али ипак не са клонулим духом, већ са вером у јуначки и славни повратак. Светозаре, јесу ли коњи спремни?

Светозар. Јесу, г. поручнике! (Излази.)

Станислав. Збогом, Душане. Пошто си решио да останеш, а ти чувај оца, мајку и сестрицу. (Пољубе се.)

Душан. Збогом, брате!

Станислав. Надежда, збогом!

Надежда. (Загрли га.) Збогом, бато! А када ћеш опет доћи?

Станислав. Ускоро, сејо! (Оставља је, прилази вратима, са врата обухвати све једним погледом пуним туге и патње.) Збогом! (Излази.)

Јован)

Параскева) (Излазе за њим.)

Душан)

Надежда)

ПОЈАВА XIV

Јован, Параскева, Душан и Надежда

Јован. (Улази.) Оде! Оде! (Седа.) А, кад ли ће се вратити?

Параскева. (Улази) Да ми га је само још једном жива видети, тада не бих жалила умрети. (Седа.) Али, ко зна да ли ћу то дочекати?!... Ободоше коње и одоше. А, где? Докле? – Ни сами не знају. (Чује се пуцањ митраљеза, испочетка слабије, па све јаче и јаче. Не престаје до пада завеса.)

Душан. (Улази.) Приближавају се! Наши напустише варош! Ускоро ће непријатељ бити ту. (Стаје код прозора.)

Надежда. (Утрчи.) Мама, наши војници беже. Мене је страх, мама! (Одлази к прозору.)

Параскева. (Заједно са њом одлази к прозору.) Не бој се, дете моје! (Чују се неколико пушчана пуцња у даљини, затим ближе. Одједном, заори се: Ура! Ура!)

Надежда. (Врисне.) Бугари! Бугари, мама! (Падне онесвешћена у наручју мајке.)

-завеса-

2. СЛИКА

Догађа се у истом салону, са истим намештајем који је у 1. слици.

ПОЈАВА I

Параскева

Параскева. (Седи за столом; кашље с времена на време.) Проклети кашаљ, он ће ме и у гроб отерати. (Узима са стола фотографију Станислављеву и љуби је.) О, сине! Где ли си сада? Јеси ли жив и здрав, или не? – Чује се да се у мору много наших подавило. Да ли је и он? Не! Не! Срце ми каже, он није! Здрав је и жив.

ПОЈАВА II

Параскева, Јован

Јован. (Улази.) Ово је страшно! Ужасно! Кажу да су прву партију интернираних побили. Грозно! Прича се да су их ладним оружјем – бајонетима изболи, а неке и заклали... Ах, Бугари! Бугари!... Сада, пак, лупа добош да се сви мушкарци од 18 до 45 година одмах команданству пријаве ради пријема билета (Иронично.) Ради пријама билета! Каква лаж! Ножем у срце, у груди, они дају билете! (Чује се трчање војника и речи: овамо! овамо!)

Јован. (Притрчи прозору.) Шта је то сада? Трче бугарски војници улицом! Глс! Па они никога и не пуштају улицом да иде. Шта ли сада још хоће од овог народа? (Тргне се.) Да није опет какав претрес? (Ужурбано узима столицу, пење се и скида слику Краља Петра I, уплашено.) Где да је склонимо, Параскева?

Параскева. Не знам! Не знам!... А, дај, метнућу је у кревет, испод душека. (Узима слику и отрчи десно.)

ПОЈАВА III

Јован

Јован. Чудо! Прошлог претреса ни сам не знам како је не спазише!

ПОЈАВА IV

Исти, бугарски официр, I бугарски војник

Бугарски официр. (Улази, љутито.) Добар дан. Чија је ово кућа? Шта си ти овде? Има ли који млађн мушкарац? Имате ли оружја? Говори стари!

I бугарски војник. (Улази.) Хоћемо ли почети, г. поручниче?

Бугарски официр. Починьте!

I бугарски војник. (Полази ка средњим вратима.) Починьте ви тамо, а ја ћу овде. (Претреса).

Бугарски официр. Но, стари, говори!

Јован. Полако, господине. Ово је моја кућа. Ја сам овде домаћин. Имам млађег сина који је отишао да се у Команданству пријави. Оружја немам.

Бугарски официр. Шта си ти? Адвокат? Како се зовеш?

Јован. Ја нисам ништа сада; адвокат нисам ни био. Зовем се Јован Војиновић.

Бугарски официр. (Удари ногом о под.) Јован Војиновић!
(Разгледа по салону. Спази фотографију Станислављеву, узима је,
посматра.) Шта ти је овај?

Јован. Син, господине.

Бугарски официр. Син?! А, где је он?

Јован. Са српском војском, на Солунском фронту.

Бугарски официр. Са српском војском, рече!? Нема, бре, више
српске војске! Нема, сва је изгинула. А оно мало што је остало, то
се у мору подавило... Где су му хаљине?

Јован. Одneo их са собом.

Бугарски официр. Са собом одneo?! –Лажеш!

Јован. Нисам никада лагао, па ни сада.

ПОЈАВА V

Исти, Параскева

Параскева. (Улази.) Јоване, ови овамо све рубље покрадоше.

Бугарски официр. Ћути, стара!

ПОЈАВА VI

Исти, Надежда

Надежда. (Улази, плаче.) Тата, један војник ме ударио што сам
му казала да је лопов.

Бугарски официр. Шта! Бугарски војник лопов? То није истина.

Надежда. Али, ја сам га видела госпо...

Бугарски официр. Ћути! (Војнику.) Војничче, ти ћеш остати овде, а ја ћу једног послати по кола. Када кола буду дошла, овај сто, (Оставља слику на њега.) ово огледало, сва канабета и фотеље, натоварићете и отерајте у нашу менажу.

I бугарски војник. Разумем!

Бугарски официр. Јоване, нама ове ствари требају. Ја ћу ти за њих послати реверс, а када ми из Софије добијемо, вратићемо ти их.

Јован. Господине, ове ствари, које ви хоћете да носите, моја су својина. Па, оне и мени требају.

Бугарски официр. Ћути, старче! Шта? Твоја својина! Мислиш да нас се много тиче што су твоја својина, што теби требају! Разумеш ли, нама требају ове ствари и пошто нам требају ми ћемо их узети. (Излази.)

I бугарски војник. (Излази за њим и стаје испред врата.)

ПОЈАВА VII

Исти, без бугарског официра

Јован. Како рече: „Нама требају ове ствари и пошто нам требају ми ћемо их узети.” Лепо, богами! Можете, вала! У рукама смо вам. Зар нам животе узимате, а не ствари?! Носите их, само кад вам требају.

Параскева. Ако им се прохте могу нас и из куће истерати.

Надежда. Мама, ја ти заборавих казати да мени данас узеше ону српску банку, што си ми је дала да хлеба купим. Рекоше ми да је

српска и да вреди сада пет лева, а доцније ништа. Кажу, Србије нема, па и српски новац не вреди.

Параскева. Ако, чедо, нека узимају. Чула сам, малопре, плач код кума Периних, па иди и питај куму: шта је са њиховим Пером било и нека се распитају шта је са нашим Душаном.

Надежда. Мама, а хоће ли занста да носе ствари?

Параскева. Да, ми смо робље сада, дете моје!

Надежда. (Излази снуждена.)

ПОЈАВА VIII

Исти, бугарарски официр

Јован. Што ли, збиља, Душана нема? Ја од других мука и заборавих на њега.

Бугарски официр. (Улази.) А, где је она фотографија? (Прилази столу.) А, ја, ево је! (Узима и хоће да је стрпа у џеп.)

Параскева. (Притрчи.) Сине, то ми је слика сина мога! Остави нам је! Немој је узети! Узми све, само слику немој! Што ће теби његова слика! Он није ту. Молим те, дај ми је! Имај милости, па и ти имаш мајку!

Бугарски официр. Не може! Слике српских официра не смеће имати. Мени је потребно да видим, можда се он негде у вароши прикрио.

Параскева. Није! Он није ту! Дај ми је! (Покушава да му је узме.) То ми је утеха, пошто њега нема да гледам бар слику његову.

Бугарски официр. (Прилази задњим вратима.) Не може!

Јован. Оставите нам је! Шта ће вама?

Бугарски официр. (Окрене се к њима, са врата.) Ћутите! Ви се још надате у повратак Срба?! Нема више Србије! Умрла је! Нема више Петра Карађорђевића. Нема! Бугарска је ова замља и ви морате бити Бугари! (Цепа слику.) Разумете ли, морате! (Баца парчад и излази.)

ПОЈАВА IX

Исти – без бугарског официра

Параскева. (Плаче.) О, Боже, видиш ли шта се са нама ради! (Скупља парчад поцепане слике.) Поцепана је! А, што му је слика крива? Бесни су, пошто њему не могу ништа, они му слику цепају.

Надежда. (Улази, узбуђена, плаче.) Мама, Душана затворили! Јао, мама, они ће га убити!

Параскева. (Падне на канабе.) Затворили га! (Покрије лице рукама, јеца и плаче.)

Јован. Ах, срце ми ишчупасте, Бугари!

Надежда. Мама, кума Перу убили.

Параскева. Ах, убили га! Ни суза немам више.

Јован. Како? Убили Перу?!

Надежда. Да, тата! Затворили га пре два дана каже кума, а сада дође један војник који им каза да је Пера ноћас, изван вароши на један сат даљине, убијен. Тата, кажу, заклали га... Са њиме је побијено још двадесет младића и све су их изболи и у неку рупу затрпали. Кума је била у Команданству али су је отерали, хтели још и да је ухапсе, веле да бунн народ.

ПОЈАВА X

Исти, I и II бугарски војник

I бугарски војник) (Улазе. Износе: сто, огледало; дижу канабе

и

II бугарски војник) фотеље и износе; потом излазе.)

Јован. Носите! Цепайте! Хапсите! Пљачкајте! Убијајте! Радите са овим народом што хоћете! Али, пазите, доћи ће дан суда, дан када ћемо рачуне прегледати!

Параскева. Ћути, Јоване!

Јован. Ћути! Ћути за ово, ћути за оно, не може се више! (Показује на грло.) Довде је дошло.

Параскева. Ако те неко чује, па достави.

Јован. Па нека доставе. Зар то није истина што сам казао. Да ли све то не раде? Сада ми ствари однеше; сина затворише; слику поцепаше. Јуче ме позваше у Команданство да се потпишем да сам Бугарин, а данас ми овај говори да ћу на силу Бугарин бити.

Параскева. Ћути! Њима се истина не сме казати.

Јован. Да, то је тачно. Она је њима горка, а роб трпети мора, роб ћутати мора... Шта ли ће са Душаном бити?

Надежда. (Прилази мајци.) Ја сам гладна, мамо. Данас нисам ништа јела, а и Душану не посласмо ништа.

Параскева. Немамо хлеба, дете моје... Иди и узајми од комшије, ако и они сами имају. Ако добијеш једно парче однеси Душану, а једно теби.

Надежда. (Излази.)

ПОЈАВА XI

Исти, без Надежде

Јован. (За себе.) Бунимо народ када тражимо децу нашу. Бунимо јер знамо да их убијају.

Параскева. (Пали лампу.)

Јован. (Устаје и прилази прозору.) Каква помрачина! Изгледа да се Бог, ако нико други, разгневио за ова злочинства... Хапсе и убијају. Смрћу хоће да заплаше, да ћемо сви тако проћи ако им се не покоримо. Хоће да поубијају све оне који могу држати веру код народа... Терају невинне људе, као какву стоку, преко брда и долина, пешице за Бугарску. Ко ићи не може, ханцар му следује. Од њихових ханцара падају хиљаде невинних жртава, остају многе породице без хранитеља, многа деца без заштитника, многе мајке без синова.

ПОЈАВА XII

Исти, I и II бугарски војник

I бугарски војник) (Улазе.)

II бугарски војник)

I бугарски војник. Добро вече! Јеси ли ти Јован Војиновић?

Јован. Ја сам.

I бугарски војник. Напред, зову вас у Команданство!

Јован. Зар ноћу?

I бугарски војник. Свеједно дан или ноћ. Хајдете, брже.

Параскева. Шта хоћете сада? Зашто не сутра, војници? Он ће сутра сам доћи.

I бугарски војник. Не знам. Сада наредили, сада мора ићи. Хајде, море!

Јован. Ево, одмах. (Узима шешпир.) Не бој се, Параскево (Рукује се.) Збогом!

Параскева. Збогом! (Сломљена болом наслања се на зид.)

I бугарски војник. (Излази први.)

Јован. (Излази за њим.)

II бугарски војник. (Излази за Јованом.)

ПОЈАВА XIII

Параскева

Параскева. (Диже полако главу, публици.) И њега отераше. Слику сина поцепаше, другог сина затворише, ствари однеше.

ПОЈАВА XIV

Параскева, Надежда

Надежда. (Улази, парче црна хлеба носи у десној руци. Погледа по соби.) Где је отац, мамо?

Параскева. У затвору, сине!

Надежда. (Врисне, испусти хлеб и паде јој у загрљај.) У затвору? Зар и тата у затвору?!

-завеса-

III СЛИКА

Догађа се у затвору; на средини врата, лево и десно прозори са решеткама; слаба светлост.

ПОЈАВА I

Душан, I младић

Душан. (Лежи на поду.) Гладан сам, од како сам затворен ни парче хлеба нисам добио. Најгоре ми је што не знам шта они хоће од мене? Ја, уколико се сећам, немам никакву кривицу; међутим, они ме затворише, нити ме питају што, нити ме, пак, пуштају одавде.

I младић. (Лежи, такође на поду, спрам Душана.) Имаш кривице, друже. Како немаш!

Душан. Не! Ја не знам у чему се састоји моја кривица.

I младић. Крив си зато што си Србин. Зар то није кривица?

Душан. (Са уздахом.) Да, та је ваљда, када друге није... Какву ли ћу казну добити?

I младић. Какву казну? – Зар Србину следује друга казна сем хладног ножа у срце...

Душан. А зашто си ти овде?

I младић. Зашто сам ја овде – питаш. Зато што сам казао да се

зовем Стојановић, а не Стојанов.

Душан. (Зачуђено.) Како? Је ли могуће!

И младић. Тако! Пре неки дан одох, према њиховој наредби, у команданство ради пријаве. И тамо, официр ме упита како се зovem. Одговорих му: Петар Стојановић. Он ме погледа и викну: лажеш море! Казах му да не лажем, он скочи, удари ми шамар и викну војницима: терајте га у затвор. Они ме потераше и у путу ми рекоше да се не зovem више Стојановић, већ Стојанов, да нисам више Србин, већ Бугарин. Ето, зато мене ухапсише... Прошле ноћи и ја бих са осталима био убијен, али било је много одређених за убијање те сам ја, вероватно као сувишан, остављен за ову ноћ.

Душан. А због чега су те друге убили?

И младић. Због чега? – Један зато што је у радњи, за робу, српски динар примно; други зато што је српски ђак био, зато што је у Србији српску школу учио; трећи зато што је српски учитељ био. Њему је командант реко да не може више живети зато што ће причати да је ово српска земља, да она никада Бугарска није ни била, да ће, разносећи вести о победи српскога оружја, говорити да ће се Србија поново вратити. (Чују се ударци, плач, јаукање.)

Душан. (Скочи.) Шта је то? Некога опет туку. Ово је страшно. Двадесети је век; век културе, а они су гори од дивљака. Гори су од Турака. Европо, ти ћеш бити, ипак, нема пред овим недељима. Када се буде писало о овим зверствима, о овим патњама српскога народа, ћутаћеш јер ћеш мислити да су то легенде. А Бугари, они ће ти се безобразно у очи смејати јер ћеш им веровати.

ПОЈАВА II

Исти, жена, II младић, I бугарски војник

I бугарски војник. (Уз звекет кључева, отвара врата.)

Једна жена. (Улази, обучена у овештало, мало поцепано одело; разбарушене косе, искрвављеног и уплаканог лица; тетура се.) А, јао! Јао! Јао! (Седне.)

II младић. (Улази за женом и легне до врата.) А, јао! Ја..о Ја..а..о!
(Лице и одело крвљу је испрскано.)

I бугарски војник. (Улази за њима, са фењером и кључевима у једној, а с корбачем у другој руци; крвнички погледа једног па другог, и тако редом све остале, па изађе и уз звекет кључева затвори врата.)

ПОЈАВА III

Исти, без I бугарског војника

Једна жена. Ох, убише ме, сву ме изломише! Ни једне здраве кости више немам на себи.

Душан. Зашто су те тукли, зашто су вас ухапсили? Зар и женама не дају мира?

Једна жена. О, сине! Зашто? – Бог зна зашто! Четири дана је већ од како немамо хлеба код куће. Пара немамо, а нема где ни да се купи. А син ми је са војском отишао. И јуче узех те продадох синовљево одело, те одох у село да купим кукуруза, зато што сељак не сме ништа у варош да дотера. А, јао! Купила сам и када сам се из села враћала са десет килограма кукуруза, ухвати ме бугарска стража и дотера у Команданство. А, јао! Одузеше ми кукуруз, дотераше овде, истукоше и ево затворише. (За себе.) Шта ли раде

моја дечица!? Пре два дана јела су кашу од туцаног кукуруза који сам ја из зобница немачких коња украла. Ах, они ће од страха и глади пресвиснути. Ах, Боже, Боже, видиш ли ово, видиш ли шта се са нама ради?!

Душан. Нико не види, нико не чује; изгледа да су према патњама српскога народа сви глуви и слепи... (II младићу.) А тебе, како ми изгледа, сасвим су истукли.

II младић. Да, утукоше ме! Убише ме зликовци. Ударише ми двадесет и пет батина, па ме онда за ноге обесише и, када ми крв јурну на нос и уста, скидоше. Ох! А, ј..а..о..

Душан. Па, онда? Па, онда?

II младић. Полише ме водом и један њихов наредник отпоче ногама да ме газе и мамузама удара. Зарно би ми мамузу у тело, а крв из раздераног тела прскала је његове чизме. Потом дохвати штап, а када један сломи ударајући ме, узе други. Тукао ме је док се нисам онесвестио од батина и губитка крви. А, ј..а..о! Не знам колико сам у томе стању био, али када се освестих, ову жену тукоше, па нас ево сада и затворише.

Душан. А зашто?

II младић. А, јао!... Траже ми неко оружје. Упиташе ме: имам ли оружја? – ја им рекох: немам! Они почеше да ме бију, рекох да имам, јер сам морао, болови су ме на то нагнали, затражише ми га, откуда да им га дам када немам. Они продужише да ме бију.

ПОЈАВА IV

Исти, Надежда

Надежда. (Из ходника затвора, испод прозора.) Бато! Бато!

Душан. (Уплашено.) Надежда? Надежда!

Надежда. Донела сам ти хлеба, бато.

Душан. Надежда, бежи, Надежда. Бежи, што даље од оне куће!

Надежда. Зашто, бато?

Душан. Бежи, могу и тебе да затворе.

Надежда. Неће. Са мном је један добар човек.

Душан. Одлази, одлази брже!

Надежда. Али, ти си гладан.

Душан. Нисам. Нисам, једи ти!

Надежда. Ја имам два парчета хлеба. Једно парче мени, а друго теби, али како да ти га дам?

Душан. Не треба ми. Нисам гладан, иди ти кући.

Надежда. Да ли ти је хладно?

Душан. Није! Није! Иди!

Надежда. Сигурно је тамо топло. Мени је много хладно.

Душан. Иди, Надежда!

Надежда. Добро! Ићи ћу, али ћу сутра опет доћи. Молићу да ме пусте код тебе. Мени је много тешко што не могу да те видим. Збогом, бато (Одлази.)

Душан. (Гласом пуном бола.) Збогом! (Наслони се на зид, тужан и замишљен)... Сирото дете! Добило је два парчета хлеба и оно једно доноси мени, а друго оставља себи... Жао јој је што ме не може видети. Ах, а како је мени. Душа ми се пара од болова.

ПОЈАВА V

Исти, без Надежде, I бугарски војник

I бугарски војник. (Уз звекет кључева отвара врата, улази. II младићу.) Ти што си сада затворен, хајде устај!

II младић. (Уплашено.) Ја?! Немојте више, ако Бога знате! Немам, тако ми Бога, немам!

I бугарски војник. Диж се, море! Или хоћеш корбачем да те дижем! Хајде, устај!

II младић. (Подиже се.) Ево, устајем! А, јао! А, јао! (Тетурајући се, излази.) А, јао! Јао!

I бугарски војник. (Излази за њим; закључа врата.)

ПОЈАВА VI

Исти, без I бугарског војника и II младића

Душан. Шта ли још хоће од њега? Он је више мртав, него ли жив. О, Бугари, небраћо, мучите, мучите овај народ; та ви сте и тако татарског порекла; култура на вас није оставила никаквога трага. У вашим венама тече крв дивљака, крв крволочних дивљака. И звер се засити жртвама својим, али ви никада. Када би зидине ваших затвора могле причати – како сте са Србима поступали, када би оне могле бити сведоци ваших недела и патњи српскога народа, онда би вас цео свет назвао дивљацима, назвао би вас зверима у људском облику, сматрао би вас за недостојне живљења у двадесетом веку на кугли земаљској. Мучки убити, са леђа нападути, клати немоћне, тући и пљачкати поробљени народ, то ви само знате и можете. (Мала пауза.)

ПОЈАВА VII

Исти, Јован

И бугарски војник. (Откључава и отвара врата, пропушта Јована, а за њим затвара врата.)

Јован. Добро вече, браћо!

Сви. Добро вече!

Душан. (Спазивши оца, узбуђено.) Оче! Оче! Па зар и ти, оче, овде? (Падне му у загрљај).

Јован. Сине! И ја, сине! Јеси ли жив?

Душан. Жив сам оче, али боље да сам мртав... Шта ли ће радити без нас матери и Надежда?!

Јован. Бог нека им је у помоћ. Оне су остале, а мене отераше. Надежда није ни била код куће када су по мене дошли, већ у комшинлуку, да хлеба на зајам потражи.

Душан. Била је и код мене.

Јован. Код тебе?

Душан. Да, донела ми хлеба.

Јован. Сирото дете! (Мала пауза.) Немате лампе! (Са уздахом.) Робље може и у помрачини бити!... Јеси ли гладан, Душане? Имаш ли новаца?

Душан. Гладан сам, а немам ни пет пара. Сав су ми новац приликом хапшења одузели.

Јован. Ја имам, али шта вреди када се у затвору не може ништа купити.

I младић. Мислим да војници продају хлеба. Они иду по нашим кућама и ишту хлеба, а свој продају.

Душан. (Одлази и лупа по вратима.) Слушајте, донесите нам хлеба, хоћемо да купимо. (Враћа се.) Колико ли ће само заискати за један хлебац!

ПОЈАВА VIII

Исти, II бугарски војник

II бугарски војник. (Отвара врата, улази носећи 5 црних војничких хлебова.) Ево, колико хоћете? Пет лева комад.

Јован. Али, ја немам бугарскога новца.

II бугарски војник. Онда 10 динара, јер, кажу, толико вреди српска банкнота; а хлебац није мој већ мојих другова. Они су ми га дали да им га продам. Мени и мој недостаје, а они, ето, свој продају.

Јован. Добро дај (Даје му 5 банкнота по 10 дин; узима хлебове и даје свакоме по један.) А, би ли нам ти могао и једну свећу набавити?

II бугарски војник. Драге воље, али сада ће командир доћи, и не смем ићи у варош.

Јован. Ја, а канда и ти беше међу онима који мене дотераше?

II бугарски војник. Да!

Јован. Знаш ли ти зашто сам ја затворен?

II бугарски војник. Не. Командир нам рече да се одмах дотера и затвори Јован Војинов, и ништа више. А, како сам од другова чуо, мислим да је то због неког потписа.

Јован. А, зато ли је!

Душан. А, шта је то оче?

Јован. Звали су ме да се потпишем да сам Бугарин, ја нисам пристао, и они ме, ево, затворише.

I младић. Хоће силом да нас страном свету прикажу као Бугаре.

Душан. Нискост и подлост.

Јован. Војниче, ти ми изгледаш као добар човек, одакле си?

II бугарски војник. (Погледа унаоколо, поверљиво.) Из Призрена. Србин сам, и мислим да ћу скоро на фронт, скривио сам. А када на фронту будем онда (Мане руком.) лако ћу.

Јован. Ја не знам шта ће бити са мном и сином ми Душаном. (Показује на њега.) Али, ја имам сина, српског официра који је на Солунском фронту. Ако се, кадгод у животу, са њиме сретнеш поздравн га и реци му шта је са мном, његовим братом, мајком и сестрицом било. (Вади бележник, записује име Станислављево, цепа лист и даје му).

II бугарски војник. (Кријући, брзо стрпа цедуљу у џеп.)

Јован. Он се зове Станислав Војиновић. Ја му име на ту цедуљу записах.

II бугарски војник. (Збуњено.) О, каква ноћ! (Чује се грмљавина, а с времена на време забљешта блесак муње.) Ја морамћи. Сада ће командир доћи, а ако ме затекне овде, онда тешко мени. Доћи ћу доцније, када он буде отишао, ради разговора. Не могу да спавам, а знам да се и вама не спава. Са мојим друговима, они су све Бугари, не могу да се сложим, а морам трпети све што они говоре. Довиђења!

Јован. Довиђења!

II бугарски војник. (Полази, сусретне се на улазу са I бугарским

војником и II младићем.)

ПОЈАВА IX

Исти, II младић, I бугарски војник

I бугарски војник. (II бугарском војнику.) Шта ћеш ти овде?

II бугарски војник. Донео сам да им продам хлеб. (Излази.)

II младић. (Улази и легне до врата.) А, ј..а..о!

I бугарски војник. (Погледа све, па онда изађе и затвори врата.)

ПОЈАВА X

Исти, без I и II бугарског војника

Душан. (II младићу.) Шта је? Шта је било? Што си тако блед?

II младић. Ништа.

Душан. Тебе су, опет, тукли?

II младић. Нису. Али, ох, оно што сам видео, оно је грозно, страшно.

Душан. А шта то?

II младић. Тамо (Показује лево.) у једној хелији затворен је један мој најбољи друг. У његовој кући нађен је један револвер, и због тога је затворен и тучен. Звали су ме да ми покажу какав је, да видим како ће га још мучити, претећи ми да ћу и ја тако исто проћи.

Душан. Па, како изгледа он? Шта су с њим радили?

II младић. (Од изнурености говори испрекидано.) Он је још пре два дана затворен и како је још онда везан, тако још и сада стоји. Конопац му се зарии дубоко у месо. Ах, он је, сиромах, сав у крви. Глава му је крвљу обливена и на неколико места разбијена.

Душан. Ах, па то је нечувено! Грозно!

II младић. Када сам ушао, један бугарски наредник гурну га ногом и он отвори очи. Погледа га жалосним погледом, па онда пренесе и заустави свој поглед на мени... Познаде ме и осмехну се, сиромах!... Наредник дохвати корбач и поче га ударати. Он затвори очи и не мицаше се. Гурну га поново ногом и упита: Имам ли ја оружја? Гласом самртнога ропца, одговори: Не! Наредник извуче сабљу и зари му врх у једно, па у друго стопало. Друг ми отвори очи, поглед му беше пун молбе, очи пуне суза и рече slabим дрхтавим гласом: „моли их нека ме убију“. Крв му јурну на уста и мене изведоше.

ПОЈАВА XI

Исти, бугарски официр, I и II војник

(Отварају се врата, улази бугарски официр, а за њиме I и II бугарски војник наоружани са по једним конопцем у рукама.)

Бугарски официр. Хајдете ви сви тамо у ћошак, а ти (Душану.) ходи овамо.

I младић) (Устају, уплашени, збију се сви у
ћошак, у гомилу, гледајући у

II младић) бугарског официра и Душана. Само се
Јован одвојио мало од њих и

Једна жена) посматра шта ће бити.)

Јован)

Душан. (Прилази официру.)

Бугарски официр. Ти имаш богатог ујака?

Душан. Да, имам.

Бугарски официр. Хоћеш ли да умреш, или да још живиш?

Душан. Па, код оваквог живота боље је умрети.

Бугарски официр. Бићеш из затвора пуштен. Добићеш билет да се можеш слободно кретати, али пет хиљада за то!

Душан. Ја немам новца. Радите што год хоћете.

Бугарски официр. (Вади из џепа бележник, оловку и пружа му.) Напиши овде: Ујаче, доносиоцу ове цедуље дај пет хиљада лева. У питању је живот или смрт. И потпиши.

Душан. Али, господине, он нема толико новаца.

Бугарски официр. (Љутито.) Пиши када ти кажем! Нема новаца! Не знамо ми ко колико има! Хајде! Пиши! Нећеш? А ти ћеш, када наредим да те туку, све донде док не пристанеш написати. Али, онда знај, и бајонет можеш добити. Хајде, пиши!

Душан. Али, када нећу!

Јован. Душане, напиши!

Бугарски официр. (Јовану.) Ћут! Што се ти мешаш! (Подигне корбач да га удари, али га спусти.) Пиши!

Душан. Нећу!

Бугарски официр. Мораш!

Душан. Знате шта, овде ми је отац, пустите њега место мене.

Бугарски официр. Знам! Не може. Пиши!

Душан. Молим вас, пустите ми оца!

Бугарски официр. Не може! Пиши! - или можда хоћеш силом!

Душан. (Узима и пише.) Ево, написаћу када већ морам, а ујак, ако има, нека да. Само једно знам, а то је: сада или доцније ви ћете ме убити. (Даје му белжњик.) Ево, али ја вас ипак молим, гледајте те пустите оца уместо мене!

Бугарски официр. (Узима и меће у џеп.) Ти ћеш остати до сутра овде. Ако не будеш у слободу пуштен, бићеш интерниран. Убијен нећеш бити.

Душан. Остаћу. И да хоћу и да нећу – морам.

Бугарски официр. (Показује војницима прстом на I младића, II младића, жену и Јована.) Тога, тога, ту жену и тога, војници хајде вежите!

Сви. – Сем официра и војника – А, јао! Немојте! Шта смо вам скривили! А, јао! Јао!

Душан. Ах, оче! (Притрчи и загрли га.) И ја ћу с тобом! (Узбуђено официру.) Господине, ово ми је отац. Где хоћете с њиме? Ах, идем и ја!

Бугарски официр. (I војнику.) Тргни тога у страну!

I бугарски војник. (Гурне Душана; размота конопац, почне везивати.)

Бугарски официр. Узећете и оних пет учитеља и три свештеника и послаћете их све код њихових српских дедова! Нека пођу још

војници са вама; муницију не смете трошити, бајонетима свршите с њима!

Душан. (Бугарском официру.) Господине имајте милости, имајте срца, пустите ми оца; не одвајајте нас једног од другог. Не убијајте ми оца! (Клекне пред њиме) Ево, на коленима, као Бога вас молим! Молим вас...

Бугарски официр. (Гурне га ногом. Војницима.) Јаче стежи да се неко не одвеже! (Везанима.) Хоћете ли код ваших дедова? Што да не, тамо је за Србина место! Полази!

Везани. А, јао! Јао! Збогом свете!

Душан. Ах, оче, оче! (Потрчи к њему; I бугарски војник гурне га и удари кундаком.)

Јован. Збогом, сине!

Душан. Збогом, оче!

(Излазе, прво један војник, затим они, па онда други војник, напоследку официр.)

ПОЈАВА XII

Душан

Душан. Отераше га везаног. Они ће га убити! Ноћас оца убијају, сутра сина за пет хиљада лева интернирају. (Клекне, подигне десну руку са сакупљена три прста.) Овде, у овом затвору, заклињем се Богом, негом и љубављу оца и мајке моје, заклињем се именом Србина, да ћу се Бугарима целог свог живота светити. Из ропства побећи ћу, свога оца осветићу, па онда што ми Бог да.

-завеса-

Крај I чина

II ЧИН

Догађа се на Солунском фронту. Ров подељен на два дела; у десном делу 20 војника, а у левом пољски кревет, крај њега телефон.

ПОЈАВА I

Станислав. (Лежи на кревету у униформи капетана II кл; спава.)

Војници. (Леже у десном делу, певају.)

„Ој Србијо, мила мати!

Увек ћу те лако звати,

Мила земљо, мили доме,

На срцу је слатко твоме.

Сунце ти се већ родило,

Које ти је зашло било,

На криоцу вазда твом

Утеха је срцу мом!“

Станислав. (Устаје и седа на кревет, полако.) Певају! Шта могу да раде?! По каткад се и певати мора, када би се најрадије плакало. (Устаје.)... Сањао сам оца... Као да се беше у неком виру, на једној врло лепој пољани, заглибио и пружаше руке к мени вичући: Станиславе, спаси ме! У помоћ, пропадох, сине!... Ја потрчах, али када на то место стигох, њега не беше више, он потонуо беше. Шта је мени данас?! - Некакво чудновато осећање ме обузима. Срце ми убрзано куца. Нервозан сам. (Прилази војницима.) Ви, канда, певасте? Што не певате даље?

Светозар. Певасмо, господине, па вас и пробудисмо.

Станислав. (Расејано.) Ах, певајте! Певајте нешто. Певајте: Тамо далеко где сунце јарко сја, тамо је свето место, тамо је Србија! (Јаче.) Певајте, војници!

„Тамо далеко где сунце јарко сја,

Тамо је свето место, тамо је Србија.

Тамо далеко где цвећу нема крај,

Тамо је права срећа, наш мили завичај.“

Хајдемо тамо...

Станислав. (Узбуђен садржином песме.) Доста! Доста!... Је ли неко скоро какав извештај – карту или писмо – добио од куће?

Светозар. Не, господине! Има нас много који нисмо никада ништа добили. Докле ћемо овако? - Што једном не кажу: офанзива! - па да пођемо напред у нашу домовину, нашим кућама, нашој дечици! Нека једном кажу: напред! - па или да сви изгинемо, или да се ослободимо. Да и вашем и моме крају, целом српству, засија топло и сјајно сунце слободе. Овако је тешко живети, господине капетане. Ова неизвесност убија човека. Чује се да је по Србији ужас. Пљачке, убиства - прави пакао је непријатељ тамо створио.

Станислав. Да, чује се да је тамо ужас. Али, уздајмо се војници у доброга Бога, он је добар, па ће се ваљда и на нас једном смиловати. Са каквим бих одушевљењем пошао и ја напред у нашу Домовину. И ја имам тамо у ропству оца, мајку, брата и сестрицу, али се мора чекати, мора се чекати згодан час за то. Доћи ће и дани слободе, војници, само ако их ми доживимо. Ни ја немам извештаја од куће, ни ја не знам шта је са мојим родитељима, и мене мори неизвесност. (За себе.) Ја дрхтим! Стрепим! Нешто ми се данас мора догодити.

ПОЈАВА II

Исти, Српски војник, II бугарски војник.

Српски војник. (Улази наоружан, прилази Станиславу, поздравља и рапортира.) Господине капетане, од стране наше патроле заробљен је један бугарски војник. Отпора није давао већ се одмах, на позив за предају, предао. Изгледа да је сам хтео прећи амо.

Станислав. Где је?

Српски војник. Напољу.

Станислав. Доведи га овде.

Српски војник. (Одлази лево.) Уђи! (Враћа се са II бугарским војником.)

II бугарски војник. (Улази и прилази Станиславу.)

Станислав. (Српском војнику.) Можеш ићи!

Српски војник. Разумем! (Одлази.)

ПОЈАВА III

Исти - без српског војника

Станислав. (II војнику.) Одакле си?

II бугарски војник. Ја сам из Призрена, господине. Србин сам и као такав узет за бугарског војника. Хвала Богу те сам ухватно, једва једном, згодну прилику да се предам.

Станислав. Од када си на фронту?

II бугарски војник. Од пре петнаест дана, господине.

Станислав. А, где си раније био?

II бугарски војник. У Србији, а највише у врањском округу.

Станислав. (Узбуђено.) У Србији, рече, и то у врањском округу! Причај, како је тамо? Причај о свему, о најмањој ситници јер нас све интересује. Ми смо жељни извештаја из нашег завичаја. А, ако си заиста Србин, ти можеш појмити како нам је. (За себе.) О, како ми срце убрзано куца! (II бугарском војнику.) Говори! Причај!

II бугарски војник. Да, из врањског округа сам и на фронт дошао. Како је тамо? - питате ме. Тешко, господине капетане. Не ваља. Бугари су још одмах по уласку почели пљачкање, хапшење, интернирање и убијање, то су и убудуће продужили. По 10 – 15 лица, повезаних конопцима. Једног за другим терају у кланце где их бајонетима измрцваре, оставе, па се врате за нове жртве. А оне који се ножа спасе одводе у ропство. Већи део омладине, цвет српскога народа, паде од њихових ножева.

Станислав. Грозно! Ужасно! Па зар није било кога ко би устао, негодовао, противу тих зверстава?

II бугарски војник. Не, господине капетане. У Србији су послати за команданте они који за српски народ немају милости; који су без осећања сажаљења. Пуковник Калвацкијев, командант и издавалац наређења године 1915. и 1916. за извршење убистава, једном приликом је рекао: „ја сам издао наређења за убиство на три хиљаде грађана и шест стотина свештеника и чиновника, а издао бих још за толико, када бих нашао да су штетни за бугарско царство.“ Ето. Из тих речи можете видети ко је послат у Србију и како се поступа са српским народом.

Станислав. То је страшно. Један пуковник наређује да се побије толики народ.

II бугарски војник. Србија је људска кланица и костурница. Свуда, по пољу, долинама, брдима, клисурама где Србе убијају,

леже лешевн побијених, незакопани, да их пси разносе.

Станислав. А, како у ропству са заробљеницима и интерниранима поступају?

II бугарски војник. „У ропству?“ Тамо се Срби мало „модернијим“ средствима отправљају на онај свет. Онамо је употребљен нож, а овамо: сувишан рад, нечистоћа и глад. Поцепан и бос, гладан и жедан, Србин као роб мора прокопавати брегове и рушити стене. Свуда и на сваком месту, где се има радити, Србин је ту, а у логорима где он обитава владају разне болести које косе јадне и измучене заробљенике и интерниране. За време заразе и мог једномесечног бављења при једном заробљеничком логору слушао сам јауке болесника одређених за сарану.

Станислав. Како? Живе људе сарањивати?!

II бугарски војник. Да! Да! Да би заразу „сузбили“ они оболеле голе у кола натрпају, покрију нечим и изван вароши по 40 – 50 душа у руну набацају, па их врелим кречним млеком одозго залију и земљом затрпају.

Станислав. Вековима се причало, поколење поколењу, о зверствима Турака. Бугари су их сада превазишли. Од сада се има причати и писати о неделима: Бугара, Немаца и Маџара.

II бугарски војник. Господине капетане, једне ноћи наредише да се дотера један старац који се није хтео потписати да је Бугарин. Отац неког српског официра који је овамо. У извршењу тога наређења био сам и ја учесник. Одосмо његовој кући. Сиромаш старац држаше се јуначки. Отерасмо га у затвор и он купи хлеба за све хапсенике. Ја ступих с њиме у разговор рекох му да сам Србин и да ћу пребећи овамо: Он ми рече, као што вам рекох, да има сина – официра – на овом фронту. Записа ми његово име на парчету хартије које ми даде, каза да га поздравим ако се с њиме кад год у животоу сретнем и старца исте ноћи убишс.

Станислав. Како се зове тај старац или његов син?

II бугарски војник. Старац се зове Јован Воји...

Станислав. (Узбуђено.) А његов син?

II бугарски војник. Његов, његов син Станислав Војиновић.

Станислав. (Ухвати га за груди.) Шта рече: Јован Војиновић!
Мој отац! (Пусти га.) Ах, Боже! Боже! Шта чујем?! Мој отац убијен!
Измрцварен бајонетима! Не! Не! То није могуће! То није истина!
(Војнику.) Где ти је цедуља?

II бугарски војник. Ево изволте!

Станислав. Ох, то је његов рукопис. То је моје име његовом
руком написано! Та, то је истина. Он убијен! Мучен! (Гневно.) Ах,
Бугари, подло, нитковски сте ми убили оца, нејаког старца! А, шта
је са мојом мајком било?

II бугарски војник. (Уплашено.) Ја...не...знам.

Станислав. Знаш. Говори слободно, иначе, убићу те, јер си и ти
учесник у убиству мога оца!

II бугарски војник. Она је умрла!

Станислав. Шта? Шта? Зар и она?! И ње, значи, више немам!
Ах, полудећу!... Па, ви сте ми, татари, и њу убили. Ох... (Раскопчава
крагну.) А, шта је са мојим братом?

II бугарски војник. Он, са вашим оцем, заједно у затвору беше.
Оца вам убише исте ноћи, а њега сутрадан интернираше.

Станислав. Знаш ли где је он сада?

II бугарски војник. Не знам!

Станислав. Шта је са мојом сестрицом?

II бугарски војник. Те ноћи долазила је те донела хлеба вашем брату, а ја сам је кришом испод прозора затворског довео. Доцније, док сам тамо био, виђао сам је чешће у црнини обучену, када на гробље иде.

Станислав. Сирото дете! Од целокупне породице оно још само чува огњиште наше... (Подигне полако главу, погледа у српске војнике, па у II бугарског војника; Светозару.) Ах, води га! Не могу више да гледам бугарску униформу јер ми је мрска. Нека га један отера заробљеничкој команди!.. Ах... ала ми је тешко.... Глава ми је тешка... као од олова... ноге дрхте... а душа... ми се пара... од болова... Ах,... ах... ва... зду... ха.. Ва... здуха... Гу... шим... се... Ваздуха.... Гушим... се. Ваздуха! Ја се гушим! (Пада у наручје војника.)

Светозар. (Који је био пошао, притрчи, откопча му блузу.) Воде! Воде ми дајте!

-завеса-

Крај II чина

III ЧИН

3. СЛИКА

Догађа се у шуми. Ноћ. Четници устанка 1917. г. спавају.

ПОЈАВА I.

Стражар, четници.

Стражар. (При дну позорнице, стоји на камену.) Тамо доле ватра гори, село је у пламену. То се Бугари свете немоћном становништву јер су јуче тучени од нас... Како је језовито посматрати ватру која гута домове и сва блага сељака!! (Чују се у даљини пуцњи пушака.) То стрељају Србе... Овако једне ноћи и моје село је изгорело. Како је оно некада дивно било. Људи мирни и радници. Некада се у њему орила песма младића и девојака при поласку на посао, на послу, и враћању са истог. У сретна времена, на прелима, у оним дивним вечерима, разлегала се песма младежи, задовољних ратара. Имали смо некада стада оваца, коза, чопоре свиња, ергеле коња, волова и друге стоке. А сада? - Сада немамо ништа од свега тога. Село нам је уништено, куће су нам срушене. Само опаљени и поцрнели зидови стоје као споменици „силе“ Бугара. Нема песме, нема весеља! Стока нам је преко долина и пољана отерана за Бугарску, тужно ричући, остављајући своје газде, своје домове и познати им крај. По згаришту мога села разбијени су костури, лобање побитјених.... Иста судбина сустиже и ово село, које сада гори, и многа друга... Ватра се гаси, нестаје, и Бугари, вероватно, одлазе на други посао сличан овом. (Зора свиће; четници устају један по један; узимају чутурице и одлазе лево, на умивање.)

I четник. (Лежи одвојено, десно.) Свануло! (Подигне се.) Треба устати... У, шта сам ти све ноћас сањао! - Као, повратили се наши, а ја весео, весео, па кога год сретнем, грлим и љубим. (Снужено.)

А, оно, ево нема ништа од свега тога. Чисто ми је жао што се сан још мало не продужи; да још мало, макар у сну, поживимо у оној слободи... Слобода! Бити у слободи! Како је то добро имати је. А, ми?! - ми се ево мучимо по шумама и потуцамо од немила до недрага! Еј, докле ће се овако? (Брише се) Све су ми Бугари попалили и побили. Мене су хтели да узму у војску, а ја, ево, одбегах у шуму. Опљачкали су нас, па су онда наредили регрутацију. Хтели су да скупе остатак мушкараца од 20 до 40 година и да нас као своје војнике пошаљу на фронт против Срба. Хтели су да пошаљу брата против брата, да пошаљу сина против оца. Треба Србин да пође против Србина, против онога који се за његово ослобођење бори. То није могло. То није смело бити. Ми смо решили да у својој домовини примимо борбу којом ћемо сачувати своју славу и име своје. Оставили смо огњишта, жене и децу своју, одбегли смо у шуму, да са оружјем у руци бранимо част имена српског.

Четници. (Један по један враћају се са умивања: седају на камење и трупчиће од дрвета и пале цигаре.)

Стражар. Ноћас је тамо доле била велика ватра. Ено, онде изгорело је село где су сада зраци јутарњега сунца пали и, ено, оно изгледа да као поново гори, као да је поново у ватри. Тамо су ноћас пуцале пушке, тамо су ноћас стрељани Срби, тамо је био плач нејачи, која остају без крова, која остају без родитеља; тамо су биле оргије Бугара.

I четник. Је ли неко ноћас добегао?

Стражар. Надао сам се, али нема још никога. (Загледа.) Него, ено сада олоздо иде амо један младић са дететом.

I четник. Склони се да те не спазе. (Склањају се иза дрвета.) Пустимо их нека дођу; вероватно да к нама долазе.

ПОЈАВА II

Исти, Душан и Надежда

Душан) (Јадни и жалосни, поцрнели

Надежда) и поцепани, долазе.)

I четник. (Излази испред дрвета.) Ко сте ви? Где ћете?

Душан. Ми бежимо к вама. Немамо више никога сем брата на фронту. Ја сам из ропства побеглао; нисам могао гледати како ми браћа умиру по логорима; нисам могао гладан и жедан, го и бос, по мразу, ветру и снегу, а под кнутом Бугара, да радим. Заклео сам се да ћу из ропства побећи и свога оца осветити. Чуо сам да сте ви устали на оружје, па када се пролива на све стране крв моје браће, нека и ја своју пролијем за слободу. Побеглао сам. Седам дана ломно сам се по планинама и прексиноћ дошао кући. Кућа ми је опљачкана – нема ништа у њој. Ово сирото дете становало је у комшилуку и ја сам је повео собом. Ми смо деца Јована Војиновића. Ја сам Душан Војиновић.

I четник. (Додаје им трупчета.) Седите! (Вади из торбе хлеба и сланине и даје им.) Ево, узмите те се мало поткрепите.

Душан)

Надежда) (Седају, узимају и једу.)

I четник. Па, како сте дошли догде?

Душан. Изнурен, измучен и гладан, ја сам одмах кренуо јер сам се бојао да ће ме ухватити. Лутали смо целу ноћ, цео дан и ову ноћ и свуда смо наплазили на попаљена и порушена села.

Наишли смо на згариште једне куће у којој су тридесет и пет Срба затворени и запаљени, па са кућом заједно изгорели. Слушао сам о јауцима горећих, о плачу њихових породица и о смеху Бугара. Бугари су се смејали и потпиривали ватру да брже гори, како би што пре свршили овај посао. Видео сам вешала на којима су многе и многе невинне жртве издахнуле. Били смо у долини где су наш отац и хиљаде невинних жртава заклани и стрељани. То је бугарска људска кланица, пуна људских костура. Скупно сам кости оца и преко ноћи закопао крај добре мајке. Разговарао сам се са једним који је избоден бојанетима и жив закопан, али се, срећом, спасао и из гроба изашао. Причали су ми о уценама, изнуђивању новаци и другим бугарским неделима. Видео сам осакаћене и био на гробовима помрлих од батина. Гледао сам попаљене цркве које су са кућама заједно гореле и пљачкане. Видео сам куршумима изрешетана тела људска. (Мала пауза.) Ноћас смо наишли на једног пастира и он нас је упутио овамо. Дошао сам да се светим са вама, са мојом потиштеном браћом (Устаје.) јер и поробљено српство зна се светити.

Четници. (Устају.) Освета, док је живота у нама! Сви за једног, један за све!

I четник. Позив нам је свима исти!

Четници. Освета и смрт тиранима народа српског!

I четник. Запевајмо нашу химну, нек бар она овде у шуми одјекне слободно!

Четници. (Певају.)

„Боже правде ти што спасе

Од пропасти до сад нас!

Чуј и од сад наше гласе,

и од сад нам буди спас!

Краљевину српску брани
петвековне борбе плод.
Нашег Краља, Боже, храни,
моли ти се српски род.“

Стражар. Стој! (Одлази десно.)

I четник. Ко је то сада?

Душан. Да ли ће доћи дан, када ћеш, српска химно, бити слободно запевана!? Да ли ће доћи дан, када ће се српска тробојка лепршати на свакој кући!?

Стражар. (Дотрчи.) Један сељак дође и рече ми да смо ми опкољени, цео овај крај да је пун Бугара који још пристижу. Рекао је да бежимо, ако већ није доцкан.

I четник. Ха, као хајка на курјаче пошли су противу нас. Оружја, браћо, спремите! (Једном четнику.) Ти имаш револвер, дај твоју пушку овом младићу. Узми то дете и одведи га Стојану у село, реци му да сам га ја њему послао и да га има чувати као своју децу.

Надежда. Бато, а хоћеш и ти са мном?

Душан. Нећу, сејо! Иди ти са чиком, а ја ћу доцније доћи. (Пољуби је. Узима пушку од четника.)

Надежда. Збогом, бато! (Одлази десно са четником.)

Душан. Збогом, сејо!

ПОЈАВА III

Исти, без Надежде

I четник. Јави стражама да буду опрезни!

Стражар. (Свира два пута у пиштаљку.)

I четник. Браћо, као што чувате, са свију страна смо опкољени. Данас се има бити судбоносан бој. Ко хоће може бежати, има још времена, а ко не – нека остане. Ја остајем. Браћо, једном се мре! Освета и смрт тиранима народа српског!

Четници. Живео вођа! Живела слобода! Смрт тиранима!
(Распоређују се за борбу.)

I четник. (пева)

„У бој!

за народ свој!

Ми знамо браћо драга

Каква врашка снага,

Ал' нек су сами лави,

Јунак ће да их смлави,

Зверска је њима груд –

Ал' ту је страшни суд!

За народ свој

Напред

У свети бој! – У бој

Душан. (На средини позорнице.) Срце ми јаче куца! Зар се бојиш, Душане?! – Не! Изгледа ми да као са свију страна чујем

плач нејачи и ропце умирућих.

(У даљини се чује.) Напред! Напред! Почиње дејство митраљеза.

Четници. (Почињу борбу, добро нишанећи и штедећи муницију.)

Душан. (Полази један корак напред, нанишани и опали из пушке.) Ха, држете се Бугари! Са синовима гора имате боја! Удрите другови! Нек' грми, сева, бије као гром, Србин се бије за народ свој! Много је бугарских мајки закукало од синова ових гора! Многе су се у црно завиле, јер су се њихови синови светили над немоћним старцима и нејаком децом. Многи сте отишли разоружани у јединице своје. Ви сте иницијатори свега овог. Пљачкајте! Палите! Убијајте! А, зар не чујете писку сирочади за невино побијеним очевима? Зар не чујете плач мајки за побијеним синовима? Зар не чујете кукњаву жена за побијеним мужевима? Зар се казне не бојите? (Опали.) Примајте плату за недела ваша. Убице народа српског.

ПОЈАВА IV

Четници. (Одступају.)

I четник. Младнћу, бежи!

Бугарски официр. (Утрчи са револвером у руци.)

Душан. Зар и ти овде? Предај се!

Бугарски официр)

Душан) (Опале један на другог.)

Бугарски официр)

Душан) (Падну погођени.)

Четници. (Трчећи поврате се и продуже даље.) Ура! Ура!

Душан. И ја од његове руке, али и он од моје! Ах, рањен сам! (Мучи се да устане.) Ах, све... се... око... мене врти! Оче... ја... сам заклетву... испунио... Прими... ме... у загрљај свој.

I четник. (Клекне крај Душана, подигне га мало на рукама.)

Душан. Поздравите... ми... брата! Чувај... те ми... сестрицу!... Моје тело... однесите... и закопајте... крај оца... и... мај...ке... мо... је! (Издахне.)

-завеса-

2. СЛИКА

Догађа се на гробљу. Поред других гробова напред, три гроба са крстовима са натписом: 1915. г. Јован Војиновић, 1916. г. Параскева Војиновићка, 1917. Душан Војиновић. Крај гробова клупа.

(Чује се марширање војске и узвици.) Живели! Живели! (Војска пева.)

„Ој, Словени, јоште живи реч ваших дедова

док за народ срце бије њихових синова.

Живи, живи, дух словенски, живеће вјеков' ма!

Залуд прети, понор пакла, залуд ватра грома.

Језика дар даде нам Бог силни громовити,

Нико, дакле, не сме нам то благо уграбити.

Макар на нас навалиле целог света чете,-

Бог је с нама, ко прот нама, с' њиме хајд под пете!"

ПОЈАВА II

I четник и још два четника

I четник. (Са још два четника улазе. Прилазе гробовима и љубе крстове и пале свеће.) Испуни се и твоја и наша жеља, Душане. Слобода је дошла али је ти, као и многи други, не дочекасте. Ми испунисмо твоју жељу: ти лежиш крај твога оца и мајке. (Споља се чује један глас.) Живела ослободилачка војска! (Више гласова.) Живела! (Марширање војске се чује све слабије и слабије.)

ПОЈАВА III

Исти, Надежда

Надежда. (Улази обучена у црнину, у рукама јој цвеће којим кити гробове.) Китила сам наше војнике, па дођох да и ваше гробове закитим, да и ви осетите радост данашњега дана. (По свршетку китења четницима.) Ви сте другови Душанови?

I четник. Јесмо, секо.

Надежда. А, кад је наш Душан погинуо? Он од како смо се раздвојили код вас у шуми није више код мене дошао. После пет месеци онај добар сељак који ме је чувао казао ми је да је Душан погинуо. Али ми није хтео рећи где и када.

I четник. Погинуо је оног истог дана када сте код нас дошли. На ономе месту где сте нас нашли.

Надежда. (Плаче.) Јесте ли ви пренели његово тело овде?

I четник. Јесмо.

Надежда. Које су му биле последње речи?

I четник. Поздравите ми брата. Чувајте ми сестрицу. Моје тело однесите и закопајте крај моје мајке и мога оца. Ми испунимо други део његове жеље, а ти испуни први. Ми морамо одлазити. (Душановом гробу.) Збогом, Душане! Ми идемо да се придружимо нашој ослободилачкој, дичној и храброј војсци. Да остваримо наше снове, о којима си и ти сањао. Да је потпомогнемо у даљем ослобађању наше браће. (Надежди.) Збогом, секо.

Надежда. Збогом, браћо!

I четник (И друга два одлазе.)

ПОЈАВА IV

Надежда

Надежда. (Седа на клупу. Чује се марширање војске и песма.)

„Лепа наша домовино,
ој јуначка земљо мила,
старе славе дедовино,
да би вазда срећна била.

Мила кано си нам славна
мила си нам ти једина!
Мила куда си нам равна,
Мила, куда са планина“

(Марширање и песма се слабије чује.)

Надежда. Војска пролазећи пева! Сви су весели... Пред судницом коло игра. Свако је радостан, а ја?... Ах, ја сам тако уморна! Целе ноћи чекала сам бату, а њега још нема. Он још није видео гробове: оца, мајке и Душана. Можда се нада да ће их затећи живе. (Устане са клупе и легне између гробова, заспи. Мрак полако пада, а месечина обасја гробље. Виолина свира мелодију пуну дрхтање, чежње. При крају свирања свањује. Чује се марширање војске слабије, па све јаче, а одједном војна музика засвира марш II-ог пука. Са марширањем и свирка се постепено губи.)

ПОЈАВА V

Надежда, Станислав

Станислав. (Улази. Загледа натписе на гробовима. Скида шлем. Долази пред гробове и чита.) 1915. Јован Војиновић; 1916. Параскева Војиновићка; 1917. Душан Војиновић (Испусти шлем.) И Душан мртав!? А Надежда? (Спази је.) Сејо! Сејо! (Приђе и клекне.) Сејо? Зар ти овде спаваш?

Надежда. (Протрља очи, погледа у Станислава, врисне.) Бато? (Скочи и загрли га.) Бато! Мој добри бато!

Станислав. Сејо! Моја мила сејо!

Надежда. Где си, бато? Оца су нам убили, мајка умрла, а и Душана су убили. (Показује на гробове.) Ово су њихови гробови.

Станислав. (Вади марамцу, брише сузе.) Видим, сејо.

Надежда. Када сте ви отишли дошли су, бато, Бугари. Много сам се онда бојала. Они су одмах почели да претресају куће и што год им се допало узимали су. Нашу су кућу неколико пута

претресали. После тога почели су да хапсе. Оца и Душана једног су дана ухапсили. Оца преко ноћи убили, а Душана сутрадан у ропство отерали.

Станислав. А мајка?

Надежда. Мајка се после очевог убиства разболела. Ах, много смо се мучили, бато! Врло често нисмо имали хлеба и по неколико дана гладовали смо. Скоро сваке ноћи, сваког дана, ја и мајка плакале смо дуго загрљене. На дан наше славе продала сам моју хаљиницу, знаш ону што си ми је ти купио, те смо хлеба купили. Ја сам отишла у цркву, запалила сам свећу и молила сам се дуго Богу, да се ти вратиш, бато, те да се не мучимо више. После два дана мама је била много болесна. Дошле су жене, истерале су ме напоље, а кад су ме увели оне су плакале над мајком. (Плачу обадвоје.) Притрчах, загрлих мајку, али се она не мицаше. Мајка је била мртва, бато...! Сутрадан су је сахранили. После тога настали су тешки дани за мене. Без игде икога свога ја сам се потуцала од немила до недрага... После неколико месеци Душан је из ропства побегао, једне ноћи дошао кући. Ишли смо у долину где је отац убијен, те је Душан пренео његове кости овде. Затим смо отишли у шуму. Душан је тамо остао и тамо погинуо, па су га његови другови пренели овде.

Станислав. А ти?

Надежда. Мене су одвели код једног доброг сељака. Код њега сам била све до доласка наше војске. Знала сам да ћеш ти доћи, дошла сам из села и, ево, чекам те већ неколико дана.

ПОЈАВА VI

Исти, Светозар

Светозар. (Улази.) Рекоше ми да је ваш отац овде сахрањен.

Станислав. Да, Светозаре!

Светозар. Сиромах, старац, добар бејаше. Дођох да му запалим свећу (Пали је.) јер можда је и мој отац мртав, па нека други њему свећу запали... А и брат вам је убијен?

Станислав. Да, и отац и мајка и брат пали су од непријатељске руке. Још много их је пало и није дочекало жуђене дане слободе, није дочекало слом непријатеља наших. Не дочекаше да виде како се временом догађаји мењају. Године 1915. месеца септембра и октобра, ми одступасмо, предавасмо огњу тековину своју и рушисмо грађевине своје. Ове 1918. г. прошлог месеца септембра и овог октобра, горди Немац, подли Бугарин и Шваба, који су мислили завладати целим светом; Немац који мишљаше постати диктатор Европи, који мишљаше да Европу под своју чизму стави, који мишљаше да је најсилнији, сада он, у друштву са својим савезницима, предају ту тековину која је, махом, пљачка.

„Културни“ Бугари својим „културним“ средствима одузеше гробове овима чије гробове видиш овде и још многим чије су кости разбацане по гудурама и планинама. Одузеше им животе и они не могу да кличу живео оном напаћеном војнику који некада одступаше, а сада гордо окићен венцима славе наступа напред у домовину своју, доносићи слободу поробљеном народу. Они не могу окитити своје домове нашим и савезничким заставама! Не могу да виде загрљаје браће и сестара поново у слободи, после трогодишњег непријатељског јарма и изгнанства, после трогодишних патњи српскога народа. (Гробовима.) Збогом оче, збогом мајко, збогом брате, ви не можете загрлити сина и брата свога, који далеко, дуге три године далеко од вас, у изгнанству беше. Збогом! Ми морамо

даље јер нас дужност зове. Још има много народа нашег који у ропству тишти, коме је тако исто тешко, као и што вама беше.

ПОЈАВА VII

Исти, војници

Неколико војника. (Улазе.)

Станислав. (Војницима.) Погледајте, војници, гробове ове, ту леже наши очеви, наша браћа, наше мајке, које ми остависмо живе. По целој земљи налазе се овакви гробови, а и многа тела наших другова остадоше разбацана по свој Отаџбини. Наша земља је једно велико гробље. За слободу свога народа сваку стопу ове земље натописмо својом крвљу. Слободу наше отаџбине постависмо на темељу наших костура. Ценимо жртве које своје животе дадоше за слободу своју и своје браће. Чувајмо ову нашу лепу, а криво стечену отаџбину!

(Чује се марширање војске која пева.)

„Напреј заставе славе,

на бој, јуначка кри!

за благор очетњаве

нај пушка говори

(Слабије.)

З оружјем ни десницо

носимо врагу гром

Записат в крви правицо

ки терјајо наш дом“.

Надежда. Хајде, бато, више се нећу мучити!

Станислав. Хајде, сејо. Хајде, Светозаре, сада ћемо за твој Банат и остале наше земље - патњама српскога народа дошао је крај!

-завеса-

К Р А Ј

Белешке о писцу:

Међу најпознатијим лесковачким интелектуалцима између два светска рата био је педагог, драматург, хроничар и новинар Атанасије Д. Младеновић. Атанасије Д. Младеновић (Чика Таса) рођен је 9. августа 1899. године у Лесковцу. Основну школу и два разреда гимназије завршио је у Лесковцу, а трећи и четврти разред гимназије завршио је 1913. године у Другој београдској гимназији. Након повратка у свој родни град Лесковац, Атанасије септембра 1915. године уписује Учитељску школу у Скопљу. Међутим, ратна ситуација била је тешка за српски народ. Спроведена је општа мобилизација свих војних обвезника и регрута. У граду на Ветерници није било радне снага, те је Атанасије примљен за службеника у начелству Среза Лесковца.

*Атанасије Младеновић (лево) пре интернирања у Први светски рат

После бомбардовања Бугари су окупирали Лесковац. Похапсили су угледне Лесковчане, спровели их у Сурдулицу и на зверски начин побили, а мањи део одвели у логоре у Бугарској. Ни Атанасија нису поштедели већ су га 2. марта 1917. године интернирали у Сливен, у заробљенички логор за Србе из јужне Србије. Из заробљеничког логора вратио се 1. октобра 1918. године, после капитулације Бугарске у Првом светском рату.

*У заробљеништву 1917. г. Атанасије Младеновић, први са десне стране

По повратку из заробљеништва Атанасије се поново запослио у начелству Среза лесковачког. После осам месеци напушта службу и поново уписује Учитељску школу у Скопљу, коју завршава 1921. године као ђак генерације.

Министарство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца поставило је Атанасија Младеновића за првог српског учитеља у Босилеграду, који је присједињен 1919. године Краљевини СХС. Као први српски просветни радник основао је Народну књижницу

и читаоницу, Срески одбор за народно просвећење Бугара, Учитељско друштво, Чиновничко-потрошачку задругу, а са животном сапутницом Драгицом основао је женску подружницу и женску занатску школу. Атанасије је био и први председник Среског одбора за народно просвећивање Учитељског друштва и Народне књижнице. Биран је за делегата Учитељског друштва за Босилеградски срез.

По својој молби 1923. године премештен је за учитеља Основне школе у Бошњацу, у Јабланичком срезу. Али убрзо напушта учитељски позив. На конкурс за пријем слушалаца Више педагошке школе у Београду 1926. године Атанасије је примљен за студента. По завршеним студијама Атанасије Младеновић је 18. јула 1928. године постављен за школског надзорника Среза јабланичког. Био је управитељ Основне школе у Лебану и председник Учитељског друштва у Јабланичком срезу. Краће време, 1929. године, био је управитељ Државне грађевинске школе у Блацу.

Министарство просвете Краљевине Југославије 1. јула 1930. године доноси декрет о постављању Атанасија Младеновића за школског надзорника у Прешеву. После две године службовања премештен је за школског надзорника у Битољу. У том периоду Атанасије посебну пажњу посвећује народном просвећивању Срба, Македонаца и Шиптара.

После успешних 15 година рада у јужној Србији, Атанасије Младеновић премештен је из Битоља, 14. августа 1936. године, и постављен за инспектора за основну наставу Министарства просвете Краљевине Југославије. Обављао је и дужност шефа персоналног одељења. Као истакнути просветни радник изабран је у Просветни одбор Соколске жупе у Београду. Декретом је премештен за банског школског надзорника и саветника у Скопљу, али је убрзо 1940. године пензионисан као политички неподобан.

*Атанасије Младеновић- као члан просветног одбора Соколске жупе у Београду

После немачког напада и капитулације Југословенске војске Немци су га заробили 16. априла 1941. године на Страцину. Са још пет Лесковчана спроведен је у Немачку, у Мозбург, у заробљенички логор „Сталаг VII А“. Као добар познавалац немачког језика одређен је за тумача. Након две године четири месеца и осамнаест дана проведених у заробљеништву, 4. септембра 1943. године, пуштен је кући.

*У заробљеништву, Други светски рат - Немачка, Мозбург - Сталаг VII А, Атанасије Младеновић, трећи са леве стране

Након завршетка Другог светског рата, у периоду од 10. септембра 1945. г. до 28. октобра 1949. г. водио је учитељске курсеве и школовао једну генерацију учитеља.

Атанасије Младеновић радио је и у лесковачкој Гимназији као предавач филозофије, психологије и логике. Важио је за једног од најбољих педагога и професора Лесковца, радио је више од две и по године као инспектор и повереник за просвету среза Лесковац, био је и управник Градске библиотеке „Радоје Домановић“ у Лесковцу, где је поставио стубове модерног библиотекарства.

*Атанасије Д. Младеновић-педагог, драматург, хроничар, новинар

*Атанасије Младеновић као управник Градске библиотеке „ Радоје Домановић“ у Лесковцу

Његовим упорним залагањем и под његовом управом отворено је 30 нових школа и одељења у лесковачкој околини. У пензију одлази са положаја управника Народног универзитета. За успешан рад и народно просвећивање у јужној Србији одликован је Орденом Светог Саве и Орденом југословенске круне.

Био је супруг Драгице и отац петоро деце: Радмиле, Радомира, Вернице, Слободана и Душанке. Умро је 22. априла 1965. године у Лесковцу.

*Породица Младеновић: мајка Драгица, син Слободан - Ботко, отац Атанасије, ћерка Душанка - Шана, син Радомир - Ратко, ћерка Радмила

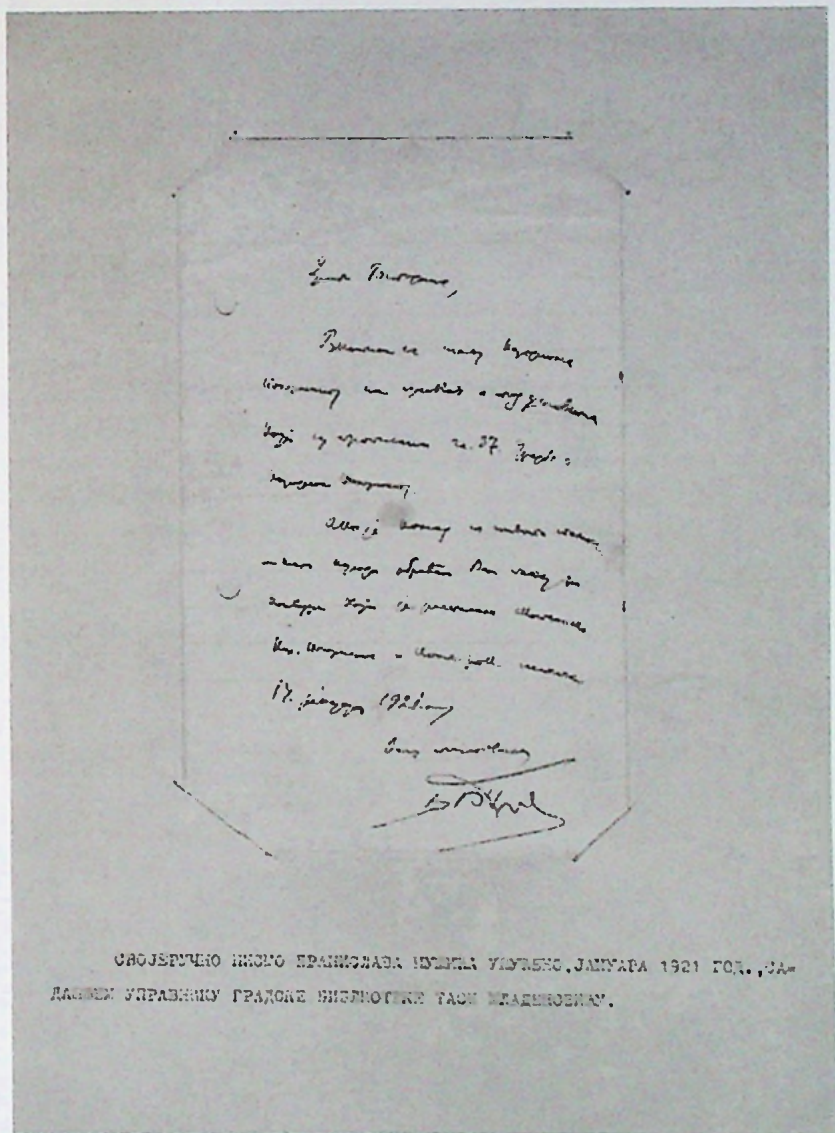
Стваралаштво:

- Драма “Патње српског народа 1915-1918. године” (Врање, 1925.)
- „Педагогија наших народних песама” (Београд, 1936.)
- „Извођење наставе у народној школи” (Битољ, 1936.)
- „Битољ и околина” (1937.)
- „Распоред наставног градива за трећи и четврти разред основних школа у Краљевини Југославији” (Београд, 1939.)
- „Чиганке за трећи разред основних школа у Краљевини Југославији” (Београд, 1939.)
- „Читанка за четврти разред основних школа у Краљевини Југославији” (Београд, 1939.)
- „Јужна Србија-Вардарска бановина у речн слици и броју” (1939.)
- „Методска упутства за рад у основним школама” (Београд, 1940.)
- „Водич кроз Лесковац и околину” (1954.)
- „Сијаринска Бања” (1958.)
- Студија о „Коштани” Борислава Станковића (часопис „Наше стварање”, 1958. године у Лесковцу)

Остала су му у рукопису необјављена дела:

- Роман „У име чега”
- Драма „Између два светска рата”
- „Филозофија српских народних песама” (у два тома)
- Приповетке „Ко је кривац” и „Џан Стамена”
- „Монографија о Великој Копашници”
- „Монографија о Вучју”
- „Монографија о Врањској Бањи”
- „Монографија о споменицима културе у Сијаринској Бањи”, као и велики број приказа књига, превода, приказа позоришних представа, новинарских и стручних чланака.

Праунук Атанасија Младеновића
Слободан С. Младеновић

СВОЈЕРУЧНО ПИСМО БРАНИСЛАВА НУШИЋА УПУЋЕНО АТАНАСИЈУ МЛАДЕНОВИЋУ,
ДАВЊЕМ УПРАВЊАКУ ГРАДСКЕ БИБЛИОТЕКЕ ТАМН МЛАДЕНОВИЋА.

*Својеручно писмо Бранислава Нушића упућено Атанасију Младеновићу
(писмо је у заоставштини породице Младеновић)

*Одликовање - Орден Југословенске Круне петог (V) реда од 10. 2. 1932. г.

САДРЖАЈ

Предговор.....	3
Лица	8
I чин.....	9
II чин	44
III чин.....	51
Белешке о писцу	66

Издавач: Народна библиотека

„Радоје Домановић“, Лесковац

Атанасије Д. Младеновић
Патње српског народа

Уредник
Весна Илић

Лектура и коректура
Јадранка Јовић

Графичка обрада
Небојша Крстић
Ана Павловић
Слободан Младеновић

Дизајн
Димитрије Стајић

Тираж
150

Година издања
2019.

Штампа
Штампарија ДЕЛТАГРАФ

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-2

МЛАДЕНОВИЋ, Атанасије Д., 1899-1965

Патње српског народа / Атанасије Д. Младеновић. - Лесковац : Народна библиотека "Радоје Домановић", 2019 (Лесковац : Делтаграф). - 83 стр. : илустр. ; 21 cm

Тираж 150. - Стр. 68-76: Белешке о писму / Слободан С. Младеновић

ISBN 978-86-913633-4-5

COBISS.SR-ID 272424716

Наталијина рамонда (Ramonda nathalie)
- симбол којим се у Србији обележава
Дан примирја у Првом светском рату.
„Цвет феникс“ који, када се потпуно осуши,
а након тога залије, поново оживи,
баш као што је из пепела васкрсла
српска војска у Првом светском рату.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ"
СИ 821.163.41-2
МЛАДЕНОВИЋ А. Д.
Патње српског народа

ДЕСКОВАЦ

000308874

COBISS

ISBN 978-86-913633-4-5

9 788691 363345